

Türk Siyasi Tarihinde Dörtlü Takrir ve Takiire Kaynaklık Etmesi Bakımından Serbest Cumhuriyet Fırkası

Ömer Ali KESKİN
Kırıkkale Üniversitesi
omerlikeskin@kku.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-0463-4433

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.907285
Geliş Tarihi: 31.03.2021	Revize Tarihi: 28.07.2021
	Kabul Tarihi: 15.07.2021

Atf Bilgisi

Keskin, Ö. A. (2021). Türk siyasi tarihinde dörtlü takrir ve takriire kaynaklık etmesi bakımından Serbest Cumhuriyet Fırkası. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 718-737.

ÖZ

Dörtlü Takrir, Cumhuriyet dönemi siyasi tarihi ve demokrasi hayatı için önemli bir belgedir. Bu belge Türk siyasi hayatının ve demokrasi mücadelesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu belgenin ortaya çıkmasına etki eden siyasi geçmiş içinde birçok önemli etken vardır. Bunlar arasında Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) ayrı bir öneme sahiptir. 1945 yılında, Türk siyasi hayatının kırılma noktası olarak ortaya çıkan Dörtlü Takrir'in SCF ile hem doğrudan hem de dolaylı olarak ilintisi vardır. Zira, Dörtlü Takrir öncesindeki en önemli demokratikleşme adımı olarak SCF, 1930 yılında içinde bulunulan siyasi iklim bakımından çok önemli bir girişim ve buna bağlı olarak yapılması düşünülen değişimin en somut hamlesi olmuştur. Bu hamle, planlanan değişimdeki ana unsurların durumlarının analizinde, siyasi dönüşümün gerçekleştirilebilme olanağının anlaşılmasında, daha da önemlisi toplumun bu yeni hamleye karşı vereceği tepkinin, oluşturacağı yaklaşımın ölçülmesinde ve böylece yapılması düşünülen siyasi açılımın yönünün tayininde kilit rol oynayan bir konuma sahip olmuştur. SCF bu yeni yaklaşımla ortaya çıkabilecek verilerin görülmesini sağlaması bakımından Dörtlü Takrir'e kaynaklık eden tarihsel bir arka plan ve anahtar niteliğine haizdir. Bu çalışma ile, Dörtlü Takrir ve SCF'nin tarihsel arka planı analiz edilerek, bunun Türk demokrasi tarihi içindeki önemi, Dörtlü Takrir'in atıflarına konu SCF'nin temel özellikleri, takririn temel demokrasi atıfları içinde SCF'nin yeri ve SCF'nin takririn oluşmasındaki doğrudan ve dolaylı katkısının ortaya konması amaçlanmıştır. Çalışma hazırlanırken, arşiv vesikalarından, dönemin resmi yayınları olarak Meclis zabıtlarından, gazete arşivlerinden ve konuya dair tetkik eserlerden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dörtlü Takrir, Serbest Cumhuriyet Fırkası, Türk siyasi tarihi, Türk demokrasi tarihi.

The Quartet Motion in Turkish Political History and the Influence of the Liberal Republican Party as the Source of This Motion

ABSTRACT

The Quartet Motion is an important document for period of the Republican political history and democracy life. This document has emerged as a result of Turkish political life and the struggle for democracy. There are many important factors in the political past that contributed to the emergence of this document. Among these, the Liberal Republican Party has a special importance. Quartet Motion has been a subject that has been widely thought and written as the democratization move of 1945. The integrity of the Quartet Motion and the reasons for which it is based on its purpose are of particular importance. However, the Liberal Republican Party, which is given as a remarkable reference among them, is an issue that should be evaluated separately in this regard. Because the Liberal Republican Party was a very important initiative in terms of the political climate in 1930 and the most concrete move of the change planned to be made accordingly. This move has a key role in the analysis of the conditions of the main elements in the planned change, in understanding the possibility of realizing the political transformation, and more importantly, in measuring the reaction of the society against this new move and in determining the direction of the political initiative that is planned to be made. Liberal Republican Party has the characteristic of a historical key that is the source of the "Quartet Motion" in terms of showing the data that may arise with this new approach. While preparing the study, archive documents, the newspaper archives of the period, the minutes of the Assembly and the study works on the subject were used.

Keywords: Quartet motion, Liberal Republican Party, Turkish political history, history of Turkish democracy.

Giriş

Dörtlü Takrir, Cumhuriyet dönemi Türk siyasi tarihi açısından ve bir dönüm noktası olması bakımından önemli bir belgedir. Bu çalışma, *Dörtlü Takrir*'i ve onunla birlikte, Türk siyasi tarihi ve

Türk demokrasi hayatında dönüm noktalarından bir diğeri olan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı (SCF) *Dörtlü Takrir*'e kaynaklık etmesi bakımından ele alacaktır. SCF'yi önemli bir referans olarak alan *Dörtlü Takrir*, 1945 yılının demokratikleşme hamlesi olarak, üzerinde çokça düşünülen ve yazılan bir konu olmuştur. *Dörtlü Takrir*'in kendi içinde oluşturduğu bütünlük ve amacına dayanak yaptığı gerekçeleri ayrı ayrı öneme sahiptir. Fakat bunlardan dikkate değer bir referans olarak verilen SCF bu bakımdan ayrıca değerlendirilmesi gereken bir konudur. Zira, SCF 1930 yılında, içinde bulunulan siyasi iklim bakımından çok önemli bir girişim ve buna bağlı olarak yapılması düşünülen değişimin en somut hamlesi olmuştur. Bu hamle, planlanan değişimdeki ana unsurların durumlarının analizinde, siyasi dönüşümün gerçekleştirilebilme olanağının anlaşılmasında, daha da önemlisi toplumun bu yeni hamleye karşı vereceği tepki, oluşturacağı yaklaşımın ölçülmesinde ve böylece yapılması düşünülen siyasi açılımın yönünün tayininde kilit rol oynayan bir konuma sahipti. SCF, bu yeni yaklaşımla ortaya çıkabilecek farklı unsurların görülmesini sağlaması bakımından da tarihsel bir anahtar niteliğine haizdi.

SCF'nin bu yönü onu daha sonraki dönemlerde yapılacak olan siyasi açılımlara ve demokratik girişimler konusundaki teşebbüslere referans yapmıştır. Bu bakımdan değerlendirildiğinde, 1945 yılında Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Meclis Grubu'na verilen ve daha sonraki dönemlerde *Dörtlü Takrir* olarak adlandırılan önerenin, geçmişte yaşanan birçok demokratik yaklaşımın bir katkısı ve bunların gerçekleştirilme zorluklarının getirdiği tereddüdün bir analizi olması yadigarıdır. Böylece bu, *Dörtlü Takrir*'in müstakil olarak tamamen yeni bir anlayış olmadığını, geçmiş dönemlerde ve hatta bulunduğu yıllarda ortaya konulan demokratikleşme hareketlerini de gördüğünü, bunları özümlediğini açıkça gösterir. Takrir, bunlara atıfla demokrasinin nasıl bir zorunluluk olarak görüldüğünü gösteren bir mahiyet arz etmesinin yanı sıra bunlara ilişkin referansları ve analizleriyle daha iyi anlaşılabilir. *Dörtlü Takrir*'i kaleme alan önerge sahipleri takrirden, gerek Teşkilat-ı Esasi'ye dair analizleri gerekse 1924'de başlatılıp 1925'de sonlandırılan siyasal adımları aktarırken geçmişteki bazı demokratik yaklaşımlardan ve siyasi girişimlerden şu ifadelerle bahsetmişlerdir;

“Memleketi, Ortaçağ'dan kalma bir takım zararlı müesseselerden koruyabilmek ve irticayı kırmak maksadıyla, 1925'den sonraki yıllarda siyasi hürriyetlerin bazı tazyiklere uğratıldığını biliyoruz. Lakin, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun demokratik ruhuna daima sadık kalmış, Cumhuriyet Kurucusu Büyük Atatürk'ün, bunu temami ile demokratik bir şekilde ulaştırmak idealinden ölünceye kadar ayrılmamıştır” (Demokratlar Kulübü, 2021).

Fakat takrir asıl olarak iki siyasi unsura vurgu yapmıştır. Bunlardan biri SCF diğeri ise CHP içinde bir kontrol mekanizması düşüncesi ile oluşturulan Müstakil Grup'tur. Bu iki siyasi hamle, 1946'da başlayan çok partili hayata dönük demokratikleşme sürecine geçişe etki eden iki önemli sıçrama noktası olarak görülmüştür. *Dörtlü Takrir*'de müstakil bir parti olarak SCF'ye ve parti içi grup olarak Müstakil Grup'a atıf yapılması önemli ve bir o kadar da ilginçtir. Bu ikisi içinde öne çıkan SCF, 1946'da başlayan çok partili hayatın değişim ve dönüşüm partisi olarak belirtilen Demokrat Parti'nin (DP) kurulması öncesinde adeta bir demokrasi provası veya ön hazırlayıcı unsuru olarak görülebilir. SCF'nin kurulması ve siyasi hayatta boy göstermesini sağlayan, dönemin Reiscumhuru olarak devletin yönetiminde olan Gazi Mustafa Kemal'dir (Goloğlu, 1972). Müstakil Grup ise Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ten sonra Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü döneminde imkân verilen bir girişim olmuştur (Keskin, 2018). Bu açıdan yaklaştığımızda, *Dörtlü Takrir*'in bu iki unsura atıf yapması, takririn temel dayanaklarının ülkenin yöneticilerinin tercihlerine atıf yapmasıyla aynı olacağı, buradan hareketle meşru bir istemle siyasetin demokratik yönelimine katkı verilmesinin amaçlandığı muhakkaktır.

Dörtlü Takrir'i parti grup başkanlığına veren dört mebusun da CHP mebusları olarak yer almaları, SCF'nin aynı Tek Parti yönetimi tarafından kurulmuş olması bakımından, kendi takrirlerine dayanak yapabilmelerini daha kolay olanaklı kılmıştır. Başka bir açıdan bakıldığında ise dörtlü takrircilerin Serbest Fırka atıfları, onlara bu imkânları sunan cumhurbaşkanının geçmişte başarısızlığa mahkum edilen demokrasi girişimlerini tamamlama yönünde bir hatırlatıcı öğe olarak ele alınmasını da mümkün kılma imkânı verecektir. Takrir bu açıdan önemli bir hatırlatıcılık görevini yerine

getirmiştir. Zira, SCF kurulurken Gazi Mustafa Kemal'in partiyi kurmakla görevlendirdiği Fethi Bey'e "İki Fırkanın Cumhuriyeti kuvvetlendirecek mücadelesini memnuniyetle müşahade edeceğim" diyerek demokratik yönetim anlayışına yönelik düşüncelerini açıkça ortaya koymuştu. Bu bakımdan SCF parlamenter sistemin tesisini sağlamak amacıyla hayata geçirilen ve demokratik denetleme çabası olarak görülen bir girişim olmuştu (Goloğlu, 1972; Kantar, 2020; Yeni fırka ve Gazi, 1930, s. 1,4).

II. Dünya Savaşı sonrası demokrasilerin zaferinin Türkiye'de demokrasi girişimlerini destekleyici arka plan olanağı sağlaması dörtlü tavrirciler için bir dayanak noktası olmuş, kolaylaştırıcılık sağlamıştır. Fakat diğer taraftan ülkenin geleneksel Tek Parti iktidarı bağnazlığını kırarak, geçmişte çok partili hayata geçişte yaşanmış zorluklara işaret etmek oldukça güç olmuştur. İktidardaki yönetimin, doğal olarak da dönemin cumhurbaşkanının bu konuda, kendine göre, ülke birlik ve bütünlüğünü sarsıcı hareketlere karşı kolayca engelleyici manevralar yapabilecek olmasının getireceği tehdit, parti içi girişimlerin cesaretle yapılması ve sürdürülebilir olması konusunda önemli bir kararlılık gerektirmiştir. Dörtlü tavrircilerin yaptığı da tam olarak bu olmuştur. Bu yapılırken tarihsel siyasi atıflarla desteklenen bir tavrir -ki manifesto özelliği de taşır- önemli bir anahtar niteliği göstermiştir. 7 Haziran 1945'de CHP üyesi mebuslar tarafından CHP Grup Başkanlığı'na verilen tavrir, grup toplantısında görüşüldükten sonra usul bakımından reddedilmişti (DP Belgeleri, 1988). Bu gelişme Celal Bayar'ın önce milletvekilliğinden, ardından da CHP'den istifasını getirmiştir. Takip eden süre içinde tavrirde imzası olanlar da partiden çıkarılmıştı (DP Belgeleri, 1988). Dörtlü tavrircilerin hem istifa etmesine hem de partiden çıkarılmalarına sebep olan tavririn ana fikri Meclis denetimi, siyasal hak ve hürriyetlerin tam olarak kullanılması, parti çalışmalarının siyasal hak ve hürriyetlerin kullanılması prensibine göre düzenlenmesi esaslarına dayanıyordu (Akşin, 1988).

Tavrircilerin tavrirde işaret ettikleri bu talepleri parti içi demokrasi anlayışıyla da uyumluydu. Bir süreç olan parti içi demokrasinin işleyebilmesi bazı unsurları taşımaya bağlıdır. Bu unsurlardan biri siyasi partilerdeki oligarşik eğilimlerin ve bunun yanı sıra siyasi parti üzerindeki baskının ortadan kaldırılması, bir diğeri ise hukuki düzenlemelerin yerine getirilmesidir (Tuncay, 2000). Parti içi demokrasi, siyasi partilerin örgüt içi düzenlerinin demokrasi esaslarına uygun, hukuki düzenlemelerle sınırları çizilmiş, parti içi oligarşik eğilimlerin ve baskıların ortadan kaldırılmış olduğu bir sistemde, demokratik örgüt yapısının kurulması sonrasında lider, teşkilat, organlar ve adayların demokratik yöntemlerle belirlenmesi sonucu karar mekanizmasının tabandan üst yönetime kadar oluşturulması olarak tarif edilir. Bu sistemin işleyebilmesinin en önemli şartı ise farklı fikirlerin ortaya konulmasının sağlanması olan muhalefet anlayışının oluşmasına bağlıdır (Tuncay, 2000).

Milletin demokrasi prensiplerine olan inancı temelinde bu prensiplerin hayata geçirilmesi adına verilen *Dörtlü Tavrir*'de Cumhuriyet tarihi içinde övünçle yad edilen ilk unsur Teşkilat-ı Esasiye Kanunu olmuştu. Devletin temelini oluşturan anayasanın demokratik yönünün *Dörtlü Tavrir*'de anımsanması tavrircilerce önemli görülmüştür. Zira bununla, anayasanın ferdi hak ve hürriyetlere ilişkin sağladığı imkânın önemli görüldüğü açıkça belirtilmiştir. Tavrir'deki bu bahisle, anayasanın bu yönünün anlaşılmasına dikkat çekilir. *Dörtlü Tavrir*'deki ana düşünce, zaten anayasaya bağlı olarak onun sağladığı demokratik haklara her yönüyle uyulması, fakat asıl olarak siyasal hak ve hürriyetler temelinde anayasanın sağladığı imkânların tam olarak kullanılmasının sağlanması talebidir (Demokratlar Kulübü, 2021; DP Belgeleri: Dörtlü Tavrir, 1988).

Tavrir, 1925 sonrası bazı siyasal hürriyetlerin memleketin zararına olabilecek girişimlere kaynaklık edebileceği nedeniyle sınırlandırıldığını da dile getirmiştir. Bu sınırlandırmanın aynı şekilde başarısızlıkla neticelenen Serbest Fırka tecrübesinde de görüldüğünü not etmiştir. Tavrir bunları, Cumhuriyet yönetiminin demokratik ilerlemeye önem verdiğinin bir işareti olarak algılamıştır (Demokratlar Kulübü, 2021; DP Belgeleri: Dörtlü Tavrir, 1988). Tavrir, geçmişte yaşanan tecrübeler esasına dayanarak yeni çizilecek yolda kazanımların yeniden güncellenmesini, günün şartlarına uygun olarak geçmişte oluşan hataların tekrarlanmasının önüne geçilmesini ve böylece kesintiye uğramayacak bir demokrasi hamlesinin başlatılarak Cumhuriyet dönemi siyasetinde yeni bir sürece adım atılmasını sağlama esası üzerinde ana fikir oluşturan önemli bir metin niteliğindedir. Dörtlü tavrircilerden biri olan Adnan Menderes'e göre bu tavririn özü anayasanın hükümlerinin uygulanması çerçevesinde görülmüştür (Adnan Menderes'in nutku, 1946).

Yöntem

Araştırmanın yöntem kısmı beş alt başlıktan oluşmaktadır. İlk olarak “araştırma modeli” ve “çalışma grubu” açıklanmıştır. Ardından sırasıyla “veri toplama araçları”, “verilerin toplanması ve analizi” ile “araştırma etiği” alt başlıklarına yer verilmiştir.

Araştırma Modeli

Dörtlü Takrir ve SCF arasındaki etkileşim ve ilişki açısından ele alınan bu araştırma nitel bir çalışma olup tarihsel yöntem çerçevesinde, karşılaştırmalı tarih yönteminin uygulanması esası üzerinden çalışılmıştır. Bu, her iki çalışma çevresinin hem öznel durumlarının ortaya konmasını sağlamaya hem de iki ana konunun etkileşimini tespit etmeye olanak sağlamıştır. Bu yaklaşım ve buna temel teşkil eden yöntem bizim dönemsel etkileşimleri ve tarihin ana konularındaki öncelik ve sonralık anlayışındaki benzerlik ve farklılıkları görebilmemize imkân vermiştir. Böylece, bu çalışma *Dörtlü Takrir*'in ortaya çıkmasında etkisi olan tarihi süreç ve bu sürecin oluşturduğu birikimlerin *Dörtlü Takrir*'in metnine etkisini gösterebilecektir. Bu yöntem ile çalışma aynı zamanda, *Dörtlü Takrir*'in atf yaptığı SCF ve onun kuruluş, faaliyet ve fesih süreçlerindeki demokrasi teşebbüsleri ile antidemokratik yaklaşımları, buna eşlik eden gelişmeleri yeni bir bakış açısıyla görmemize ve bunun *Dörtlü Takrir* ana düşüncesi üzerindeki etkisinin anlaşılmasına olanak sağlayacaktır.

Çalışma Grubu

Çalışmada, *Dörtlü Takrir* ve SCF temelinde bir araştırma çevresi oluşturulmuştur. Farklı yıllara tarihlenen bu iki siyasi unsurun karşılaştırmalı tarih esasına bağlı olarak dönemsel etkileşimi çalışmaya esas teşkil etmiştir. Çalışma, hem *Dörtlü Takrir*'in siyasi hayattaki önemi ile tarihsel arka planı ve geliştiği ortamı hem de bundan on beş yıl kadar önce hayata geçirilmiş bir siyasi hareket olarak SCF'nin oluşturduğu siyasi çevreyi değerlendirilmiştir. SCF'ye atf yapan *Dörtlü Takrir* ve bu atfın kaynağı SCF'nin kendi dönemsel gerçekleri ve buna etki eden olay ve olguları bir bütün olarak ele alınmış ve buna bağlı olarak bunların içinde bulunduğu siyasi ortam ve etkileşimlere dikkat çekilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada çalışma döneminin resmi belgeleri niteliğinde olan kaynaklardan, gazetelerden ve tetkik eserlerden yararlanılmıştır. Arşiv vesikaları, Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri incelenmiş, bu belgeler yine dönemin basın kaynaklarının tetkiki ile desteklenmiştir. Her iki ana konunun basın arşivi gözden geçirilmiştir. Çalışma, literatür taraması sonucu ulaşılan tetkik eser okumalarıyla derinleştirilerek farklı yaklaşımlar değerlendirilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmada öncelikle veri toplama araçlarıyla ulaşılan belge ve bilgilerin genel tasnifi yapılmıştır. Çalışma grubu içinde belirtilen araştırma çevresine göre belgelerin içerik analizleri ve değerlendirmeleri tamamlanmıştır. Bu aşamada karşılaştırmalı tarih yöntemi temelinde verilerin çalışmaya uygulanması sağlanmıştır.

Araştırma Etiği

Çalışma etik kurul izni gerektiren veri toplama yöntemleriyle yapılmamıştır. Bu yönüyle etik kurul kararı gerektirmeyen bir araştırma niteliğindedir. Bununla birlikte çalışma araştırma ve yayın etiğine özen gösterilerek hazırlanmıştır.

Bulgular

Karşılaştırmal tarih esaslı üzerinden değerlendirilerek 1930 ve 1945 yıllarının kendi koşulları içinde ele alınan *Dörtlü Takrir* ve SCF'ye ilişkin bu çalışma, Türk demokrasi tarihinin anlaşılması, birbirine etki eden ve etkilenen unsurların ortaya çıkması bakımından önemli bulgulara ulaşılmasını sağlamıştır. Çalışma, hem *Dörtlü Takrir* temel konusuna etki eden Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın, hem de *Dörtlü Takrir*'in anlaşılmasında, bu sürece gelirken yaşanan tarihsel arka planın analiz edilmesinde önemli veriler sunmaktadır. Bu aynı zamanda demokratikleşme süreçlerine yaklaşım açısından 1930'lu yıllarda Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün ve 1940'lı yıllarda İsmet İnönü'nün yaklaşımlarını da yansıtmaları bakımından önemli olmuştur

1930'da Zorunlu Normalleşme ve Dönemin Şartları

1930 yılı, Tek Parti döneminde siyasal açılım bakımından stratejik hamlelerin yapıldığı önemli bir tarihtir. Bu tarih, zorunlu nedenler ve dönemin getirdiği şartlar çerçevesinde Türk siyasi hayatında kritik değişikliklerin yaşanacağı bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu dönemin en önemli siyasi hamlesi SCF'dir. SCF muhalif bir oluşum olarak doğmuştur. Fırka, ülkede uzun zamandır süregelen ve 1930'lu yılların başında hâla devam eden ekonomik bunalım için bir çıkış yolu oluşturma isteğinin sonucu olarak hayat bulmuştu. O dönemde ülkede baş gösteren temel sıkıntıların Tek Parti iktidarı tarafından da görüldüğü ve buna ilişkin birçok uyarının gerek Meclis'te milletvekillerine gerekse Meclis dışında parti kademelerine yapıldığı görülmüştür. Yeni fırkanın kuruluş amacının en genel ifadesi olarak yayınlanan beyanatta yer alan "her şeyden evvel müzmin hale gelen iktisat buhranına çare bulacağız, Meclis'te hükümeti açıkça tenkit edeceğiz" ifadeleri fırkanın genel çalışma anlayışı ve siyasi yaklaşımını açıkça belirtmiştir (Başkanlık Cumhuriyet Arşiv [BCA], 490.1.1/3.21 ; Keskin, 2021 ; Meclis açıldı, 1930 ; TBMMZC, D. 3, C. 22, İ. 4, İ. 1, 1.XI.1930 ; Yeni fırka hakkında, 1930, s. 1).

Gerçekten de o günlerde önemli bir iktisadi buhran söz konusuydu. Bu duruma ilişkin veriler sürekli yenileniyor, piyasa da bu konuyla yakından ilgileniyordu. Gelişmeleri dikkatle takip eden Ticaret Odası da 'iktisadi buhran hakkında rapor' düzenleyerek İktisat Vekaleti'ne gönderileceğini bildirmişti. Rapor daha çok pratik piyasa tetkikini içeren ve dönemin sorunlarını gözler önüne seren bir mahiyeteydi (İktisadi buhran, 1929, s. 1). Dönemin ekonomik durumunun getirdiği sorunlar neticesinde çözüm için bir taraftan 'İstikraz Teklifleri' yapılmakta, diğer taraftan maliyenin ihtiyacına ve düzeltilmesine ilişkin konulara dair yabancı görüşleri dile getirilmekteydi. Buna ilişkin İngiliz ve Fransızların borç ve mali yardım konusundaki şartları ve teklifleri gündemde önemli yer tutuyordu (İstikraz teklifleri, 1930, s. 1). Gazetelerde sıklıkla İngiliz Sterlininin borsada artış göstermesinden, hızla yükselmesinden bahsedilmekteydi (İngiliz lirası, 1929; İngiliz sterlini borsada, 1929). Bu gelişmeler üzerine hükümet de önemli tedbirler almak zorunda kalmıştı (Paramızın son günlerdeki temevvüğü, 1929). Bu tedbirlerden en önemlisi Türk parasını korumak için Millet Meclisi'nde kabul edilen kanundu (Paramızı korumak, 1930).

Dünyanın içinde bulunduğu buhrandan kurtulmanın çarelerine ilişkin dönemin Siirt Mebusu Mahmut Bey'in gazetede yer alan bir yazısı, Birinci Dünya Savaşı'nın bittiği zamandan beri on bir yıl olmasına rağmen ondan doğan etkilerle tüm insanlığın büyük bir ızdırab içinde olduğuna ilişkindir. Mahmut Bey'e göre milletlerarasındaki silahlanma yarışının ve her memleketi saran iktisadi buhranın bunda etkisi bulunmaktadır. Çareyi ise silahlanma yarışının durdurulması ve Birinci Dünya Savaşı'ndan evvel veya savaş sonrası doğan borçların belli bir planlamayla ödenmesi isteğinin yanı sıra milletlerin tahammül seviyesine indirilmesi olarak önermekteydi (Mahmut Bey, 8 Ağustos 1930). Ülkenin kaderi ve gidişatındaki olumsuz yönlerin, tek adam zihniyeti içinde düşünüldüğünde, Gazi Mustafa Kemal'e mal edilecek olması, Gazi Mustafa Kemal'in demokratik açılım yöntemiyle bir bakıma iktidardaki sorumluluğun paylaşılmasına olanak sağlamak isteğini ortaya çıkarmıştır. Zira, eğer tek adam ve tek parti anlayışı devam ederse bu durumda hem tek parti olarak CHP'nin hem de tek lider olarak Gazi Mustafa Kemal'in sorumluluğunun ortak olması kaçınılmazdı. Batılı demokrasilerin Sovyet rejimi ve yönetim anlayışıyla diğer yönetimleri karşılaştırmayı bir sistem haline getirdikleri bu

dönemde Türkiye'nin siyasi tercihinin demokrasiye yönelmesi için SCF'nin bir şans olacağına da düşünüldüğü muhakkaktı (Goloğlu, 1972; Okyar, 1999).

Diğer taraftan, 1929 büyük buhranının etkisinin de yansımalarıyla önemli bir daralmaya giren ekonomik durum, yeni bir açılımı ve halkın içinde bulunduğu sıkıntılı duruma alternatif bir siyasetle çare aramayı zorunlu kılan önemli ve önde gelen bir sorun olarak kendini hissettirmeye başlamıştı. Bu buhran ivedi adımların atılmasını da zorunlu kılmıştı. Sözkonusu buhranın ve bunun yanı sıra ekonomi yönetimindeki aksamaların da etkisiyle, 1930 yılı sonuna kadar devlet memurlarının maaşından alınmayan vergilerin dahi artık alınmaya başlanacağı bir sürece doğru giden gelişmeler SCF'nin kurulmasında hızlandırıcı etki yapmıştı. Mustafa Kemal'in, SCF'nin kurulmasından bir yıl kadar önce bu yönde bir muhalif hareket oluşmasını istediği, bunun parti içi hiziple mi yoksa harici bir parti olarak mı hayata geçirilmesi konusunda bazı ikilemlerle karşılaştığı biliniyordu. Nihayetinde yeni siyasi açılımın bağımsız bir parti olarak hayat bulmasında karar kılınmıştı. Bu konuda Meclis Başkanı Kâzım Paşa (Özalp), İsmet Paşa ve Rize mebusu Fuat Bey (Bulca) ile görüşmeler yapılmıştı (İlyas, 2021; Okyar, 1999 ; TBMM Albümü, 2010, s.167). Bu çerçevede, 1929 ekonomik bunalımının getirdiği huzursuzluğun, denk bütçe, harcamalarda kısıntı, ihtiyaçlarda az ile yetinme anlayışının zorunlu olarak değişmesine olan ihtiyaç çerçevesinde yeni bir açılım sağlayacak yol aranıyordu. Mustafa Kemal, tek partili devlet düzeninin denetimsiz ve eleştirisiz hükümet anlayışı ile yeni cumhuriyetin oluşan ekonomik bunalımını giderecek devrim aşamalarının yapılamayacağını görmüştü. Mevcut düzen denetimsiz, eleştirisiz ve şiddet politikası içeren bir durum içeriyordu. Denetimsiz parlamentonun oluşturduğu huzursuzluğun sürekli büyümesi ve ekonomik sıkıntıların artan bir şiddette çoğalıyor olması yeni bir çözüm arayışının ana gerekçesi olmuştu. Bunu değiştirmek ve çok partili cumhuriyet düzenine girmek gerekiyordu (Goloğlu, 1972; Goloğlu, 2013).

Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Dörtlü Takrir'in Serbest Cumhuriyet Fırkası Atfı

SCF'yi kurduran, o dönemde Reiscumhur makamında olan Gazi Mustafa Kemal'di. Bu partinin kurulmasında, Gazi Mustafa Kemal'in demokratikleşme kaygısının yanı sıra ülkenin içinde bulunduğu buhranlı durumun bir alternatif yoluyla çözüme kavuşturulması isteği de vardı. Ayrıca halkın içinde bulunduğu daralmış siyasetten kurtularak ferahlanmasını da istiyordu. Bunu sağlamanın yolu yeni bir parti kurdurmak olarak düşünülse de, bütün bunların yanı sıra iktidardaki İnönü Hükümeti'nin keyfi davranmasına karşı yeni bir alternatif oluşturma isteği ağır basıyordu. Zira, ülkenin içinde bulunduğu birçok olumsuz koşula rağmen, İsmet Paşa'ya göre gerekli ve isabetli bütün tedbirler alınarak huzurun sağlanması mümkün olmuştu. Başvekil İsmet Paşa, Meclis'te yaptığı konuşmada tatile girmeyi planlayan Milletvekillerine hitaben şunları söylemişti;

“Millete hakiki tehlikelerden, alınacak tedbirlerden, Hükümetçe ve Milletçe; resmi ve gayri resmi, tasarruftan ve bizzat evlerimizde idaresinde alınacak tedbirlerden cesaretle bahsettik. Bu gün geçirdiğimiz mücadelenin müsbet neticesiyle ve huzur ile ayrılıyoruz diyebiliriz” (Goloğlu, 1972, s. 276; Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi [TBMMZC], D. 3, C. 20, İ. 3, İ. 80, 17.VI.1930, s. 272).

SCF kurulmadan önce, yeni muhalefet hareketinin parti içi bir hizip veya kontrol grubu olarak mı yoksa ayrı bir parti şeklinde mi oluşturulacağına dair farklı görüşler mevcuttu. Yeni siyasi oluşumun parti içi hizip olarak ortaya çıkmasına taraf olanlardan biri Kâzım Paşa (Özalp idi. Ona göre demokrasinin yumuşak geçişini sağlamanın yolu parti içi muhalif bir hiziple ilk hareketin yapılması, ardından da bu sürecin partileşmeyle sonuçlanmasıydı (Okyar, 1999). İsmet Paşa ise buna karşıydı. Zira böyle bir hizip onun iktidarının da sıkıntılı bir sürece girmesi anlamına gelirdi. Onun asker mizacının da kendisine kattığı yönüyle, parti içinde muhalif bir cephe oluşmamalı, ne varsa karşısına geçmeliydi. Böylece cephedeki lider tek ve emrindeki askerler de tam itaatkar olabilirdi. Yapılan görüşmeler sonunda, parti grubu içinde bir ayrı muhalif grup oluşturmak yerine, müstakil bir muhalif parti kurulması konusunda karara varılmıştı. Bu işle de Fethi Bey görevlendirilmişti. Fethi Bey'in kuracağı SCF, tıpkı onun liberal görüşü ekseninde bir siyaset üretmek esasına dayanan bir yol üzere hayata geçirilecekti. Fethi Bey de sürecin önce parti içi muhalefetle başlamasının ve ardından bağımsız bir partileşme sürecine girmesinin tarafındaydı. Buna rağmen İsmet Paşa'nın tavrı netti. Bu

durumda yapılacak iş Mustafa Kemal'in de direktifleri çerçevesinde yeni bir muhalif partinin kurulmasını sağlamak olacaktı. Geçmişte, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adıyla bir parti denemesi daha yapılmış olsa da bu konuda Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın bir otokontrolü söz konusu olmamış, hatta bu partinin kurulmasını olumlu karşılamamıştı. Parti kendiliğinden doğmuş bir parti olmakla birlikte Mustafa Kemal'e göre güvensiz ellerde bulunuyordu. Bu tecrübe, kurulacak yeni parti konusunda Gazi Mustafa Kemal'i daha temkinli olmaya yöneltmişti (Goloğlu, 1972; Okyar, 1999).

Kurulacak partinin cumhuriyet rejiminin ilkelerine bağlı olması esas temel anlayış olarak belirlenmişti. Partinin görevi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) serbest bir eleştiri ve tartışma imkânı sağlayacak ortamın yaratılmasına katkı sağlamaktı. Böylece, hükümetin denetlenmesi ve bunun sağlayacağı güçle Cumhuriyetin güçlenmesi mümkün olacaktı (Okyar, 1999). Partinin sol bir parti olması, CHP'ye göre daha solda (hürriyetçi, liberal ve demokrat) kararlaştırılmıştı (Fethi Bey yeni bir fırka yapıyor, 1930; Okyar, 1999). Yeni partinin Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) ile birlikte Cumhuriyeti kuvvetlendireceğine dair beklenti dönemin Reisicumhuru Gazi Mustafa Kemal tarafından dile getiriliyordu (Yeni fırka ve Gazi, 1930). Aynı günlerde Başvekil İsmet Paşa da yeni partinin kurulmasını sevinçle karşıladığını belirterek, yaptıklarını bilerek ve inanarak takip eden kişiler olduklarını ifade etmişti (İsmet Paşa, 1930). Dönemin yakın tanıklığını da yapan Şevket Süreyya Aydemir'e göre SCF üç eski arkadaş arasında siyasi bir nabız yoklamasıydı. Bu parti Gazi Mustafa Kemal için bir tecrübe, İsmet Paşa için kendi hesabı adına bir sondaj, Fethi Bey için bir hataydı. Aydemir'e (2007) göre SCF 9 Ağustos -17 Kasım arasında yaşamış bir kısa ömürlü çocuktur.

Dörtlü Takrir'i veren siyasilerin bu noktada SCF'yi işaret etmelerinin asıl gerekçesi, temelde bağımsız bir parti anlayışının o dönemde kabulünün ortaya çıkmış olmasına yönelik bir atıfla ellerini rahatlatmaktı. SCF'ye yapılan atıf, aynı zamanda SCF'nin akıbetine ve bu akıbetin geldiği noktada demokrasiye vurulan darbenin aynı şekilde tekerrür etmemesi gerektiğine ilişkin bir beklenti ve hatta bir uyarı da içermekteydi. Taktircilerin millî hâkimiyet ilkesine ve Atatürk idealine bağlılığından hiçbir şekilde şüphe edilmiyordu. Zira taktirciler hem CHP içinden çıkmış hem de geçmişte Gazi Mustafa Kemal Atatürk'le birçok konuda ortak ve uyumlu çalışmalar içinde bulunmuş kişilerden oluşuyordu. Tıpkı SCF'nin olduğu gibi taktircilerin de bu konuda bir tereddütleri söz konusu değildi. Takrir metni de bunu açıkça yansıtıyordu (İnan, 2006).

Dörtlü Takrir'in SCF atfı önemliydi. Zira, İsmet Paşa'nın bu konuda olumlu görüşü mevcuttu. Verdiği bir beyanatta "biz noktai nazarlarımızı ve yaptıklarımızı bilerek ve inanarak takip eden adamlarız. Fethi Bey'in teşebbüsünü sevinçle karşılarım" diyerek parti içi bir muhalefet oluşmasından ziyade parti dışında ikinci bir parti kurulmasına olumlu yaklaşmıştı (İsmet Paşa, 1930). Fakat, İsmet Paşa'nın, kendi kontrolü dışında gelişebilecek, parti içi bir muhalefete veya hizip olarak bir grup oluşmasına, 1930 yılında olduğu gibi, takririn verildiği 1945 yılında da sıcak bakmadığı muhakkaktı. 1939'da kurulan parti içi "Müstakil Grup" tecrübesi otokontrollü bir teşebbüstü. 1930'dan farklı olarak 1945 yılında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün parti dışı ikinci bir parti konusunda da mesafeli olduğu açıkça görülmüştü. Fakat İsmet İnönü'nün partiyi paylaşma keyfiyetinin olmadığı kesin olarak gözüküyordu. Sonuç olarak İsmet Paşa, 1930'da parti içi muhalefet oluşumu düşüncesine karşı çıkmış, böylece kurulan harici bir fırka olan SCF'nin kısa siyasi hayatı sonrası, kendi iktidarını koruyabilmişti (Okyar, 1999). İsmet İnönü, 1945'de verilen *Dörtlü Takrir*'in karşısında yer almış ve red oyu verilmesinde etkisi olmuştu. Bu parti içi muhalefeti istemediği, eğer böyle bir girişim olacaksa parti dışında bu teşebbüsün hayat bulması gerektiğine inandığı için alınmış bir tavırdı (Akşin, 1988). Oysa, taktircilerin lideri konumunda gözükken Celal Bayar, parti dışı bir tutum konusunda Fethi Okyar'ın akıbeti nedeniyle temkinli hareket ediyor, mücadelesini CHP içinde şekillendirmek istiyordu (Akşin, 1988). Dörtlü taktirciler, takrirle kanunlardaki ve parti tüzüğündeki demokrasi dışı hükümlerin kaldırılmasını istemişti (İnan, 2006). Bu onların, imkân bulabilirlerse, parti içinde muhalefet yanlısı olduklarının da bir işaretiydi. Fakat, 1930 SCF sürecinde İsmet Paşa'nın tutumunu bilmeleri nedeniyle bunun pek mümkün olamayacağını da düşünmüşlerdi. Bu onlara SCF atfını güçlü yapmak konusunda fikir vermişti.

Dörtlü taktircilerin önemle atıf yaptıkları SCF'nin kurucusu Fethi Bey (Okyar) 2 Ekim 1930 tarihli Meclis oturumunda söz aldığı yeni dönemin genel hissiyatını ifade eden;

“Hükümetin şimdi okuduğu beyannameyi hazırlamak için beş günden beri çalışmış olması da gösteriyor ki geçen Haziran, Meclis’in ittifakı ara ile itimadını alan hükümet bu fevkalade içtimadan bilistifade hiç olmazsa bazı vekaletlerde siyasetini tebdil etmek ve yeniden itimat rey almaya ihtiyacı hissetmiştir. Bu ihtiyaç neden olmuştur? Bu ihtiyaç neden hasıl olmuştur? ...Bu ihtiyaç Cumhuriyetimizin parlamento hayatına yeni bir fırkanın dahil olmasından doğmuştur. Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın henüz bir buçuk aylık bir hayatı vardır. Fakat fırkayı doğuran ihtiyaçlar, yani münakaşa hürriyeti ve Büyük Meclis’te bir karşı fikra tarafından hükümet işlerinin murakabesi o kadar derinden hissedilen ihtiyaçlar idi ki, bunların zaruretlerine katlanmak mecburiyeti derhal kendini göstermiştir. Serbest murakabe ve serbest münakaşa tesirini yalnız hükümet üzerinde göstermekle kalmamıştır”

sözleri adeta *Dörtlü Takrir*’in bir ön habercisi niteliğindedir. *Dörtlü Takrir*’in “millî hâkimiyetin en tabii neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan Meclis murakabesini anayasamızın yalnız şekline değil, ruhuna da tamamiyle uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin aranması” ve “yurttaşları siyasi hak ve hürriyetlerini daha ilk Teşkilatı Esasiye Kanunumuzun gerektirdiği genişlikte kullanabilme imkânlarının sağlanması” ifadeleri Fethi Bey’in yukarıda aktarılan sözleriyle örtüşen içerikleri bakımından aynı yönde atılmış adımlar olduklarını hissettirirler (Demokratlar Kulübü, 2021; DP Belgeleri: *Dörtlü Takrir*, 1988, s. 264; TBMMZC, D. 3, C. 21, İ. 3, İ. 84, 2.X.1930, s. 36).

Dörtlü Takrir’in imzacılarından Adnan Menderes’e göre bu önerenin özü anayasanın hükümlerinin uygulanması çerçevesinde oluşturulmuştu (Adnan Menderes’in nutku, 1946). Ayrıca, takririn ortaya çıkmasında İnönü’nün 19 Mayıs 1945 tören nutkunda “siyaset ve fikir hayatımızda, demokrasi prensiplerinin daha geniş mikyasta tatbiki hüküm süreceği” ne dair beyanati önemli olmuştu (Aydemir, 2007, s. 126). Fakat, Takrir 12 Haziran’da okunmuş ve reddedilmişti. Bunun üzerine 17 Haziran’da Celal Bayar milletvekilliğinden istifa etmiş fakat partiden istifası 2 Aralık 1945’de gerçekleşmişti. Adnan Menderes ve Fuat Köprülü ise 25 Eylül’de partiden atılmıştı. Buna gerekçe ise partinin iç durumunu bozmak amacıyla partide kalmaları, Vatan ve Tan gazetelerindeki eleştirel yazıları gösterilmişti. Bu parti prensiplerine aykırı bir tutum olarak değerlendirilmişti. 27 Kasım’da da takrircilerin dördüncüsü olan Refik Koraltan ihraç edilmişti (Aydemir, 2007, Goloğlu, 2013, Keskin, 2018). Bu gelişmelerin yaşandığı sıralarda Amerika Birleşik Devletleri’nin Japonya’ya atom bombası atması ve 15 Ağustos 1945’de Japonya’nın teslim olmasıyla II. Dünya Savaşı’nın sonuna gelinmişti. Savaşın sona ermesiyle, uluslar arası arenada savaş döneminde yapılması düşünülen bazı girişimlerin hayata geçirilmesi için yeni adımlar atılmaya başlanmıştı. Türkiye de bu adımlara uygun olarak, daha önce San Francisco’da imzalanan Birleşmiş Milletler (BM) anlaşmasının aynı günde Meclis’te onaylanmasıyla sürece dahil olmuştu. Demokratikleşme sürecinin hayata geçirilmeye başlanması 7 Haziran’da *Dörtlü Takrir*’in CHP Parti Meclisine sunulmasıyla, bir bakıma bu sürecin habercisi olmuştu. Takrir, savaşın Japonya cephesinde yaşanan son gelişmelerinden önce verilmişti (Goloğlu, 2013; Keskin, 2018).

İkinci Dünya Savaşı bitince tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de çok partili demokrasi yönetimi kaçınılmaz bir durum olarak ortaya çıkmıştı. İnönü “demokrasi memleketin ve milletin hayrını kendi düşüncesinde gören partiler arasında bir savaştır” diyerek gelinen noktadaki zorunluluğu ve gerekliliği dile getirmişti. İsmet İnönü gelinen bu noktada 1930’da belirlediği tutuma benzer bir tutum takınarak CHP dışında yeni bir parti oluşumunu uygun görmüştü. Onun bu yaklaşımında, dünyada daha yeni bitmiş olan savaşta demokratik güçlerin zaferinin kesin bir etkisi vardı (Goloğlu, 2013).

Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın Feshine Giden Süreç ve Bunun Siyaset ve Demokrasi Algısına Etkisi

28 Ekim 1929’da başlayan Dünya Ekonomik Buhranı’ndan çalışmanın önceki bölümlerinde bahsedilmişti. Bu buhranın çıkış noktası ABD idi. Fakat buhran tüm dünyayı etkilemişti. Bu etkiden payını alan Türkiye’de, öncelikle ekonomi olmak üzere, bununla bağlantılı olarak birçok alanda açılım zorunlu görülmüştü. Zira yeni açılımın ülkeyi rahatlatması gerekiyordu. Bu amaçla kurulan SCF’nin temel kuruluş gayesinin iktisadi olduğu açıktı. Yeni anlayış çerçevesinde parti, bir bakıma müzmin hale gelen iktisadi buhranı gidermek amacıyla kurulmuştu (Keskin, 2018; Yeni fırka hakkında, 1930).

Her ne kadar yeni bir açılım zorunlu gözükse de bununla birlikte mevcut iktidarın hemen dışlanması veya tamamen olumsuz bir şekilde gösterilmesi söz konusu değildi. Dönemin gazetelerinden Milliyet, ülkede gerekli görülen muhalif bir siyasi oluşum konusundaki düşüncesini açıklarken aynı zamanda şunları da dile getirmişti;

“Vaziyeti yalnız memleket menafî cephesinden göreceğ, tenkit edecek, yalnız hakikatin yürümesini isteyecek bir muhalefet bu gün iktidar mevkiinde bulunanların çekineceği bir kuvvet olmaz. Çünkü onların da hedefi hakikatin kendisidir” (Vaziyeti, 1930, s. 1).

SCF kurulduktan sonra Meclis’te grubu oluşmuş ve daha ilk oturumunda önemli eleştiriler almıştı. Genel Başkan Fethi Okyar, 25 Eylül’de ilk kez katıldığı ve Gümüşhane milletvekili olarak bulunduğu oturumda, Türk Parasını Koruma Kanunu hakkında yapılan Meclis görüşmesinde, CHF’nin İzmir milletvekili ve aynı zamanda maliye bakanı olan Şükrü Saraçoğlu’nun yaptığı hükümetin mali önlemlerine ilişkin konuşmasına önemli eleştiriler getirmişti. Bunun üzerine Fethi Bey büyük tepkiler almıştı (Koçak, 2006; TBMMZC, D. 3, C. 21, İ. 3, İ. 82, 25.IX.1930). İktidar mebusları Fethi Bey’i kendi iddiaları üzerinden eleştirirken onunla birlikte Ahmet Ağaoğlu’nu, Türkçeyi düzgün konuşamamakla, yabancıların sözcülüğünü yapmakla itham etmişlerdi. Yine aynı toplantıda Kars milletvekili Ahmet Ağaoğlu’na başka eleştiriler de getirilmişti. Koçak’a (2006) göre, Meclis’te adeta tahammülsüzlük örnekleri birbiriyle yarışmıştı (TBMMZC, D. 3, C. 21, İ. 3, İ. 82, 25.IX.1930). Meclis’teki bu yaklaşım ve tahammülsüzlük ilerleyen günlerde daha ileri boyutlara da varmıştı. Okyar gelinen noktayı tarif ederken;

“Bir taraftan komünistlerin, diğer taraftan mürtecilerin tahrikatına alet olduğum yolunda tezvirat baş gösterdi. Fethi Bey’in ismi mahalli hükümet memurlarının raporlarında kaçakçı, yankesiciler ile bir arada geçmekte idi. O çirkin propaganda bir kartpostal şeklinde Meclis koridorlarına kadar girmiştir”

sözlerini sarf etmek durumunda kalmıştı (TBMMZC, D. 3, C. 21, İ. 3, İ. 84, 2.X.1930, s. 36). Fethi Bey’in bu tespitlerini doğrular nitelikte gelişmeler, belediye seçimlerinde, seçim süresince yaşanan gelişmeler ve seçim sonuçlarına ilişkin değerlendirmelerde kendini daha net olarak göstermişti. İzmir seçim sonuçları bu bakımdan önemli veriler sunmuştu. Seçim sonunda Hilmi Bey’in (Uran);

“Belediye intihabı Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın müteşekkil bulunduğu her yerde olduğu gibi, bu muhitte de bir takım para ile tutulmuş külhanbeyler ve sabıkalar tarafından nümayişçiler ve fırkamıza (CHF’ye) karşı binbir türlü hakaretlerle başlamıştır. Vergiler üzerinde ve irticali sözlerle de mülahakat ve merkezde daimi propagandalar yapılmıştır. Bu vilayet dahilinde Kuşadası, Seferihisar, Bergama, Menemen ve Urla Kazaları ile Buca, Kınık, Armutlu nahiyelerinde belediye intihabı aleyhimize (SCF lehine) neticelenmiştir. Kuşadası Belediye Reisi, Reiscumhur Hazretleri’nin aleyhinde tefevühatta bulunduğundan, eylevm tahti muhakemededir”

şeklinde sarf ettiği sözler bakış açısı ve yaklaşımı göstermesi bakımından Fethi Bey’i haklı çıkaran ifadeler olarak kayda değerdir (Koçak, 2006, s. 311). Diğer taraftan seçim sonuçlarına etki eden genel durum ve CHF’nin ülke genelindeki algısına işaret eden raporların fırka yönetimince hazırlatıldığı bu dönemde SCF’ye olan eğilimin nedenleri ve CHF’nin başarısızlığına neden olan temel unsurlara da işaret edilmiştir (BCA, 490.1.00/724.477.1). O dönemde parti müfettişi olarak raporlar hazırlayan Hilmi Bey (Uran), 1930’daki görüşlerinin ve yaklaşımlarının yanlışlığını bundan 26 yıl sonra kaleme aldığı anılarında;

“O günkü seçimlerden yirmi altı sene sonra, yazmakta olduğum bu satırları bugünün soğukkanlılığı ile ve çeşitli seçim mücadelesi görmüş olarak yazdığım için itiraf etmeliyim ki, halkın bu yeni partiyi destekleyişi candan olmuştu ve Serbest Cumhuriyet Fırkası her türlü propagandasını ancak kanununun müsadese çerçevesi içinde yapmıştı. Fakat ben ve bütün halk partililer yeni partiye gösterilen bu umulmadık teveccühü hafsalamıza sığdıramıyorduk ve ondan acı acı şikayet etmiştik” cümleleriyle itiraf etmek durumunda kalmıştır (Uran, 2017, s. 196).

SCF’nin aktif olarak siyasette yer edinmeye başladığı o günlerde İzmir ile Manisa’da yaşanan ve önemli olaylar gündemi meşgul etmişti. Fethi Bey Manisa’dayken gelişen olaylarda altı kişi

yaralanmıştı. İzmir’de ise beş bin işçinin greve gitmesi önemli bir durum olarak gündem olmuştu (Fethi Bey Manisa’da, 1930). SCF’nin milletin genel durumunu tespiti yönelik anlayışının da hayata geçirildiği ve Fethi Bey’in inisiyatifinde gerçekleşen geziler önemli sonuçlar doğurmaktaydı. Fethi Bey bu gezilerde verdiği nutuklarla önemli bir kitle toplamayı da başarmıştı. Fethi Bey, Ege bölgesinde verdiği önemli bir nutukta İsmet Paşa’nın uyguladığı siyaseti hem demiryolu siyaseti hem de iktisat siyaseti üzerinden tenkit etmişti. Ona göre “Tek fırkanın intaç ettiği mesuliyetsizliği hoş görenler bu yeni teşekkülü lüzumlu bulmuyorlar ve fırkaya dil uzatıyorlardı” (Fethi Bey’in nutku, 1930, s. 1). Bir vapur amelesi “Yunanı Akdeniz’e döktük. Gazi idaresinde hükümetimize sadıkız. Yalnız masraflar mahalline harcedilsin kafi. Biz de rahat edelim. Şimdi iktisadi şikayetlerimiz var. Bu inhisarları sen bilirsin Fethi Bey!” diye söyleyerek yapılacak büyük miting için Alsancak stadyumuna yürümüşdür (Fethi Bey’in nutku, 1930, s. 1,3).

İsmet Paşa, İzmir valisine telgraf çekerek karşı fırkanın faaliyetlerinin yapılmasına imkân verilmesini istemişti. Fethi Bey de 15 sayfalık bir mektubu -ki bu mektupta , bölgede yaşanan gerilim ve oluşan karmaşaya ilişkin açıklamalara yer verilmiştir- Gazi Mustafa Kemal’e göndermişti. Fethi Bey nutkunu daha önce söyleyecek olmasına rağmen, yapılan nümayişler ve 2 vatandaşın ölümü, 15 inin de yaralanması sonucu toplantı ertelenmişti. Bu gelişmeler çok ciddi endişeye de neden olmuştu. (Sükunet iade edildi, 1930).

Olaylar, CHF’nin önünde başlayan nümayişin devamında SCF aleyhine yapılan hareketlerden kaynaklı tepki ve Anadolu gazetesinin SCF aleyhine yayınladığı yazıların da etkisiyle doruk noktasına çıkmıştı. Olaylar, Fethi Bey’in İzmir’e geldiği günlerden birinde CHF önünde bir nümayişin tertibiyle başlamıştı. Denizli Mebusu Haydar Rüştü ile Ahenk Gazetesi başmuharriri Mehmet Şevki Bey burada birer konuşma yapmışlardı. Bu nümayiş sırasında SCF taraftarları gelerek Gazi Mustafa Kemal ve Fethi Bey lehine slogan atmışlardı. Diğer taraftan Haydar Şükrü Bey Anadolu gazetesinin 5 Eylül tarihli baskısında dokunucu bir yazı yazmış, buna karşılık halktan bir grup gazete önünde gösteri düzenlemişti. Fethi Bey bu sırada İzmir Palas’ta bulunuyordu. Bina önünde tezahüratlar yapılıyor çok büyük bir kalabalık toplanıyordu. Mehmet Şevki Bey, CHF önünde yaptığı konuşmada “*Gazi bizim reisimizdir, karşının değil*” diye bir çıkışta bulunmuştu. Yine, Halk Fırkası önündeki karşılıklı nümayişte Cumhuriyet Halk Fırkası azası Sabri Bey’in halka yönelik ağır hakareti sonrası fiili saldırılar yaşanmıştı. (İzmir’de kanlı nümayişler 1930, s. 1, 4). Bu sırada yaşanan karşılıklı gösteriler sonucu, yukarıda da değinildiği gibi, iki vatandaş vefat etmiş, on beş vatandaş da yaralanmıştı. Diğer taraftan Anadolu gazetesi basılmış ve zarar verilmişti. (İzmir’de kanlı nümayişler, 1930). Bu gelişmeler sonrası Fethi Bey konuşmasını ertelemişti. Konuşmasını daha sonra Alsancak Stadı’nda yapmıştı. Konuşmada ülke meselelerinden ve genel şikayetlerden bahsederek Cumhuriyet’i birlikte yüceltmek üzere çalışılması gerektiğini belirtmişti. Konuşma büyük bir coşkuyla karşılanmıştı. Oysa SCF’ye muhalif olanlar bu konuşmanın beklenildiği kadar ehemmiyet verilmesi gereken bir eser olmadığı konusunda hemfikir idi (Yunus Nadi, 9 Eylül 1930).

O günlerde, SCF’nin yanında Gazi Mustafa Kemal’in olduğu ve onun tarafında bulunduğu dair söylentiler vardı. Birçok SCF’li de bu tür haberleri dillendirmekteydi. Fakat bu konuda bir taraf olma meselesi ortaya çıkınca Cumhuriyet gazetesi baş yazarı Yunus Nadi, Gazi Mustafa Kemal’e bir “*Açık Mektup*” yazarak bazı konularda cevap beklediğini belirtmişti (Yunus Nadi, 9 Eylül 1930). Bu mektuptan bir gün önce yine Cumhuriyet gazetesinde Anadolu Ajansı kaynaklı bir tebliğ yayınlanarak konuya ilişkin bir değerlendirme yapılmıştı. Burada;

“Reisicumhur Gazi M. Kemal Hz.nin yeni S.C Fırkasına karşı Devlet reisi olarak vaziyetleri kendi aleni mektuplarında musarrahtır. Buna rağmen, şurada burada sarahaten ve imaen Reisicumhur Hz.nin yeni Fırka ile beraber olduğu halka ifade ve işae edilmektedir. Bu gibi ifade ve işaalar hakikate tamamen ve kat’iyyen muhaliftir”

denilmekteydi (Tebliğdir, 1930, s. 1). Bu tebliğden bir gün sonra Cumhuriyet gazetesi başyazarı “açık mektup”unda;

“İzmir’de bir matbaamıza taarruz edildiği ve C.H. Fırkamız binası taşa tutulduğu günden beri memlekette uhtemize tereddüp eden yeni vazifelerin vücut ve ehemmiyetini takdir ediyoruz. Bu meyanda ezeli ve ebedi şefimiz olarak bildiğimiz zatı devletlerini başka ve yeni fırkaların kendilerine mâl etmeye çalıştıklarını görekere öyle dahi olsa biz kendimizi yedi emanetimize tevdi olunan Cumhuriyetin muhafazası vazifesini kemalile ifaya muktedir biliyoruz. Vazifemizin teshili hesabına değil, belki vaziyetin tavzihi namına hakikati halin lutfu ifadesini istirahat etmeğe mecbur olduk. Her hal ve istimalde Cumhuriyetin hüsnü muhafaza edileceğinden daima emin bulunarak layezal hürmetlerimizi lütfen kabul buyurun, aziz şefimiz”

diyerek Gazi Mustafa Kemal’in durduğu noktayı bilmek istediklerini açıkça dile getirmişti (Yunus Nadi, 9 Eylül 1930, s. 1). Buna, Gazi Mustafa Kemal;

“Ben Cumhuriyet Halk Fırkası’nın Umumi Reisiyim. Bu teşekküle tarihen bağlıyım. Bu bağı çözmek için hiçbir sebep ve icap yoktur ve olamaz” diyerek cevap vermişti. Cevabi yazıda aynı zamanda “Resmi vazifemin hitamında Cumhuriyet Halk Fırkasının başında fiilen çalışacağım. Bu noktada tereddüde mahal yoktur. Benim bu esasi vaziyetim bir sene nihayetinde hitam bulacak olan bu günkü muvakkat resmi vazifemin bana tahmil ettiği bitarafılığı ihlal edemez”

diye de eklemiştir (Gazi Hz’nin Nadi Bey’e cevabı, 1930, s. 1-2). Karşılıklı mektuplaşma mahiyetindeki bu açıklamalar durumu büyük ölçüde açıklığa kavuşturmuştu. Fakat diğer taraftan SCF lehine oluşan büyük bir teveccüh de söz konusuydu. Bu teveccühün oluşturduğu ağırlık sonrasında ülkede önemli gelişmeler de vuku buluyordu. Yeni bir rejim olarak cumhuriyetin hızlı bir demokratikleşme adımı atmasının birçok bedeli vardı ve buna ilişkin gelişmeler zamanla ortaya çıkmaya başlamıştı. Gerek SCF’nin muhalefetinin kabul edilememesi, gerekse Tek Parti anlayışının kemikleşmiş bir ideoloji biçiminde bazı kesimler tarafından tavizsiz bir şekilde sahiplenilmesi, bütün bunların yanı sıra Gazi Mustafa Kemal’in tarafsız kalması konusunda başlangıçta tutunduğu tavrın zamanla kabul edilemeyecek bir yaklaşım olarak görülmesi sürecin bir bakıma sonlandırılmasını zaruri kılmıştı. Başlangıçta sadece siyasi bir rekabet gibi gözükken bu süreç çok hızlı bir şekilde rejimin bekası meselesine dönüşmüştü. Son olarak CHF’nin ağır baskısı ve buna bağlı gelişmeler, kısa bir süre sonra partinin feshini zorunlu kılmıştı (Serbes Fırka dağıldı, 1930).

Fethi Bey’in 15 Kasım 1930’da bir tebliğ neşretmesi ile SCF kendi kendini feshetmiş oldu. Bu suretle, Meclis içi kontrol sistemine dönük olarak atılmış olan bu adım sonlandırılmıştı. SCF başlangıçta ekonomik kaygılara bağlı olarak oluşturulan bir siyasi teşebbüstü. Fakat geline nokta SCF siyasi ve demokratik yaşamın bir parçası haline gelmişti. Sonuçta hem siyasi hem de demokratik yaşam açısından olumlu bir sonuç henüz alınmamışken bu adımın sert bir şekilde geri alınması ülkenin içinde bulunduğu ortamın iyileştirilmesine yönelik hamlenin olumsuz bir şekilde sonuçlanmasına neden olmuştu. Fethi Bey’e göre oluşan gergin ortamdan sonra geline nokta Gazi Mustafa Kemal’e karşı siyasi mücadeleye girme ihtimali oluşmuştu. Bu nedenle de partiyi feshetmişti (Fethi Bey’in fırka teşkilatına beyannamesi, 1930; Günün meselesi, 1930; Uran, 2017).

Serbest Cumhuriyet Fırkası’ndan Dörtlü Takrir’e

SCF’nin kurulmasından kısa bir süre sonra fesh edilmiş olması Türk siyasi hayatında önemli bir etki bırakmıştır. Bu aynı zamanda demokratikleşme ve çok partili hayat düşüncesinin sekteye uğraması bakımından acı bir tecrübe olmuştur. Fakat buna rağmen SCF bu kadar kısa süre içinde ülke genelinde önemli bir siyasi anlayışın oluşmasını da sağlamıştı. Bu siyasi anlayış bir süre sonra *Dörtlü Takrir* adı altında Tek Parti yönetimi döneminde yeniden hayat bulmuştu. *Dörtlü Takrir* ile nihayetlenen sürecin temellerinin Fethi Bey’in 1930’daki yurt gezileri sırasında atıldığı oldukça açıktı. Zira Fethi Bey, İzmir’den sonra Manisa ve Aydın’a da gitmiş ve buralarda da önemli mitingler yapmıştı (Fethi Bey bu gün Manisa’ya gidiyor, 1930). Aydın’ı ziyaretinde Adnan Bey (Menderes) ile tanışma ve birlikte çalışma imkânı bulmuştu. 9 Eylül 1930’da kurulan Aydın Serbest Cumhuriyet Fırkası teşkilatı Türkiye’de dördüncü teşkilat olmuş ve önemli bir sorun yaşanmadan faaliyete geçmişti. Adnan Bey il yönetim kurulunun başkanlığına getirilmişti. Bu gelişmeler Fethi Bey’in Aydın seyahati sonrası kararlaştırılmıştı (Güneş ve Akdağ, 2013; İnan, 2006). 1945 yılında CHP Meclis Grubu’na verilen *Dörtlü Takrir*’in temsilcilerinden biri olan Adnan Menderes, 1930 yılında SCF

kurulduğunda bu partiye geçen önemli simalardan biriydi. Bu onun ilk siyasi faaliyeti, siyasete ilk adımındı (İnan, 2006). Adnan Bey partiye, Aydın'a gelen Fethi Bey'in kendisiyle görüşmesinden sonra girmişti (İnan, 2006). Menderes'in anlattığına göre Fethi Bey o sıralarda yurt gezilerine çıkmıştı. Fethi Bey'in bu ziyaretinde Adnan Bey ile tanışması ve daha önceden başka bir adayın il başkanı olarak düşünülmesine rağmen bir değişiklik ile Adnan Bey'in parti yönetimine getirilmesi bu ziyaret sonrasında gerçekleşmişti. Bu yurt gezileri sırasında Fethi Bey uğradığı Aydın'da Adnan Bey'e, yeni fırkanın ülke hayatını değiştirici bir mahiyetle hareket edeceğini söylemişti (İnan, 2006; Okyar, 1999). Bu tarihsel süreci yaşayan SCF'nin oluşturduğu muhalif siyasetin kendinden on beş yıl sonra ortaya çıkan demokratikleşme hamlesi DP'nin siyasi yaşamına etkisi muhakkaktı. Bir başka deyişle SCF'nin oluşturduğu muhalefet hareketinin önce *Dörtlü Tahrir* ardından da DP içinde yeniden hayat bulduğunu söylemek mümkündür (Güneş ve Akdağ, 2013).

1945'de *Dörtlü Tahrir* ile oldukça farklı bir siyasi mecraya yönelen grubun içinde yer alan Adnan Bey'in 1930'da siyasete adım attığı SCF'nin kısa sürede fesih kararıyla kapatılmış olmasından sonra, tek parti anlayışı içinde siyaset yeniden yol almaya başlamıştı. Adnan Bey de bu süreçte CHF saflarında yeniden siyasi yaşamın içine girmişti. Adnan Bey'in CHF'ye girişi istekli olmamıştı. Zira SCF'nin kurulmasından önce CHF'den teklif almış olmasına rağmen partiye girmeyi kabul etmemişti. Bunun Adnan Bey açısından önemli bir gerekçesi mevcuttu. Zira o dönemde CHF'nin mutemetler saltanatı anlayışı hâkimdi. Bu anlayışta Vilayet mutemeti partinin ildeki temsilcisiydi. Bunlar partinin illerde ve ilçelerdeki etkin birimiydi. Atanarak bu göreve gelirlerdi. Bu uygulama 1931 kongresinde kaldırılmıştı (İnan, 2006, s. 61 ; Cumhuriyet Halk Fırkası, 1931). Bu siyasi yaklaşım Aydın'da oldukça belirgin bir şekilde siyasete etki ediyordu. O devirdeki "mutemetler saltanatı idaresi"ni beğenmiyordu. Fakat Adnan Bey, Celal Bey (Bayar) başkanlığında ve yine içinde bildiği ve fikirlerine inandığı bazı kişilerin de bulunduğu bir kurulun (SCF fesh edilince CHF kendini toparlamak istemiş ve illere bazı heyetler göndermişti. Aydın ve İzmir'e Bayar başkanlığında bir heyet gelmişti) etkisiyle CHF'ye girmişti (İnan, 2006). Adnan Bey CHF'ye girerek fikirlerini parti içinde müdafâ imkânı bulacağını da düşünmekteydi. Daha o tarihlerde "fikirlerimizi parti içinde müdafâ etmek muvafık olacaktı" diye düşündüğünü daha sonraki dönemlerde açık olarak ifade etmişti (İnan, 2006, ss. 61-62).

Adnan Bey'i SCF il başkanı olmaya ikna eden Fethi Bey'in partisi kapandıktan bir süre sonra Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal Aydın'a gitmişti. 17 Kasım 1930'da Fethi Bey'in SCF'yi feshetme kararını açıkladığı gün başlayan yurt gezileri çerçevesinde Gazi Mustafa Kemal, 3 Şubat 1931'de, gezinin üçüncü aşaması olarak bilinen dönemde uğradığı Aydın'da Adnan Bey (Menderes) ile görüşmüştü. Eski SCF'lilerin CHF'na geçtikleri itibarla, önce partiye gitmek istemeyen Gazi Mustafa Kemal daha sonra partiye uğradığında orada dört saat kadar kalmış ve memleket meselelerine dair Adnan Bey'le uzun bir görüşmesi olmuştu (İnan, 2006). Bu şekilde başlayan süreç Adnan Bey'in Ankara'ya mebus olarak gitmesine ve siyasete CHF'de devam etmesine vesile olmuştu (İnan, 2006; Okyar, 1999).

Önemli bir siyasi süreç sonunda birçok etkenin katkısı ve CHF'nin, tek parti anlayışı çerçevesinde elinde olan gücün paylaşılma veya kaybolma tehlikesi gösteren gelişmelerden etkilenmesinin verdiği endişe ve buna bağlı olarak oluşturduğu eleştirilerle, SCF'nin fesih süreci gerçekleşmişti. Oysa, fesih sürecine giden yolda birçok endişe ve eleştiri konusu dayanaksız ve bir o kadar yüzeysel gözüküyordu. Fethi Bey de bunu fark etmiş ve bu yüzeysel eleştiri ve endişeleri kendi üslubunca dile getirmiştir. Fethi Bey;

"Anlıyamadığım bir zihniyet var: Amele, Halk Fırkası'na mensup oldukça iş yolundadır! Vaktaki bu amele Halk Fırkası'na intisap etmek hakkını Serbest Fırka lehine istimalle başlar, o zaman iş değişir. Derhal iktisadi meslekler ihtilafı meydan alır. Devletçilik ve liberalizm nazariyeleriyle bu meselenin halli çareleri aranır. Efendiler, nazariyeler ihtilafı bu meseleyi hal için zahmet çekeceğimize amelenin neden gayri memnun olduklarını tahkik etsek daha doğru olur zannederim. Rica ederim iktisadi menfaatin hangi fırka programı ile daha iyi temin olunacağını fark ve temyiz etmek hakkını hiç kimseden nezetmeyelim. Bilumum ameleyi komünist telakki etmek doğru mudur?" derken bu çelişkileri açıklıkla belirtmişti (TBMMZC, D. 3, C. 21, İ. 3, İ. 84, 2.X.1930, ss. 36-37).

Yine başka bir Meclis toplantısında Fethi Bey; “Bana muhalefete nihayet verin memleket kane bulanmasın demek istiyorlar” diye durumu açık bir şekilde özetlemişti. Diğer taraftan Fethi Bey’e yönelik eleştiri ve ithamlar sertleşmeye başlamıştı. Ağır bir eleştiri olarak Afyon Mebusu Ali Bey, Fethi Bey’i Mondros ile ilişkilendirmiş ve şöyle demişti: “Fethi Bey Mondros Mütarekesi gibi bir esaret hüccetini imza etmiştir.” Bu söze bakıldığında siyaset meydanında muhalefete yönelik baskı oldukça farklı noktalara taşınmaya başlamıştı (M. Meclisi’nin, 1930, s. 1). Fethi Bey tarafından verilen istizah takriri sonrası Meclis’te yaşanan gelişmeler ortamı hassas bir duruma getirmişti. Fethi Bey, SCF için teşkilat yapıp yapmam ve ya bu siyasi tercihi devam ettirip ettirmeme konusunda tereddüt içinde kalmıştı. Onun deyişiyle “Serbest Fırka için teşkilat yapmalı mıdır, yapmamalı mıdır? Yapsam da muaheze ediliyorum, yapmasam da” diye içinde bulunulan durumu açıklamaya çalışmıştır. Diğer taraftan partinin daha yeni kurulmuş olduğu günlerde CHF yönetimi mensupları tarafından SCF’nin de CHF gibi rejimin hassasiyetlerine benzer şekilde yaklaştığını fakat bazı ard niyetlilerin parti içine kadrolaşabileceğini belirterek bir ön kabul oluşturmayı ve böylece SCF’yi baskı altına almış olmayı da ihmal etmemişlerdir (BCA, 490.01/1.4.12; Fethi Bey iki tavsiye arasında müteredit kaldı, 1930, s. 1).

Mustafa Kemal, 1 Kasım 1930’da TBMM yeni açılış yılında yaptığı konuşmada;

“Siyasi hayatımızda yeniden fırkaların zuhur memlekette belediye intihaplarına tekaddüm eden yakın günlerde vuku buldu. Bu münasebetle dikkate şayan safhaların şahidi olduk. Bu müşahadelerin verdiği tecrübelerden Türk Milleti, Cumhuriyetin baka ve inkişafı için istifade etmelidir. Siyaset sahasında karşılıklı faaliyetin feyizli inkişafı ancak vatandaşlar arasında düşmanlık husulüne mahal verilmemesiyle temin olunabilir. Bunun çareleri, fırkaların içine girebilecek gayri samimi ve gizli maksatlı unsurların, kanun fevkında netice isteyen emel sahiplerinin bütün milletçe menfur görülmesi ve bir de, Cumhuriyet esası üzerinde çalışan fırkalarca bu gibilerin faaliyetlerinden daima uzak kalınmasıdır. Memlekette kalem hürriyetinin de; demokrat bir idareye layık vakar ile kullanmakta daha dikkatli bulunulacağını ümit ederim. Hürriyet suistimalinin tevlit ettiği birçok felaketleri çekmiş olan bu memlekette, bu dikkate bilhassa lüzum olduğu kanaatindeyim” demişti (TBMMZC, D. 3, C. 22, İ. 4, İ. 1, 1.XI.1930, s. 3).

Halkın teveccühü ve buna bağlı olarak oluşan siyasi ortamda meydana gelen gelişmelerin de etkisiyle SCF feshedilmek durumunda kalmıştı. Bu fesih, bu partinin başına Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın akıbetinin ve o dönemde yaşanan olumsuzlukların gelmemesi adına bir tedbir olarak da düşünülmüştü (Goloğlu, 2013). SCF’nin feshi sonrası Tek Partili yönetim yeniden kendi içine kapanmış oldu. 1930 yılında SCF’yi fesih tercihine zorlayan Tek Parti anlayışı, 1945 yılına gelindiğinde de kendi içinde oluşabilecek bir hizipleşmeye karşı olduğunu göstermişti. Tek Parti aynı zamanda kendi dışında bir siyasi açılımı da endişeyle ve öfkeyle karşılayacak bir yaklaşımla siyaset yapmaktaydı. Kısaca Tek Parti siyasi yönetim anlayışında 1930’dan 1945’e siyaset, muhalefet ve demokrasi konularında değişen bir durum gözüküyordu. Bu nedenledir ki CHP Meclis Grubu’na verilen takririn sahiplerinin parti içi demokrasi ve seçim rejimini de demokratikleştirme düşünceleri vardı. Diğer taraftan ise Türkiye’nin çok partili rejime geçmesinden yana bir anlayış da benimsemişlerdi. Fakat önerge sahipleri önergenin reddedileceğini de tahmin edebiliyorlardı. Aynı zamanda CHP iktidarı da bu önergeyi reddetmek konusunda kararlıydı (Goloğlu, 2013; Parti grubunda mühim bir toplantı, 1945). Bu önergedeki asıl beklenti, geçmişe yapılan atıflarla girişilecek bir partileşme sürecinin aynı karşı koymalarla geçmiş benzerlikleriyle karşılanmamasıdır. Zira bunu sağlayacak olan İnönü’ydü. SCF döneminde hükümetin başında başvekil olarak bulunan İnönü şimdi Cumhurbaşkanı olarak bulunuyordu. İnönü’nün bu konuda, yani parti içi muhalif oluşuma yaklaşımı konusundaki düşüncesi değişmemiş olacaktır ki dörtlü takrircilerin verdiği önergenin görüşülmesinden bir gün önce Çankaya’da İnönü’nün de bulunduğu toplantıyla önergenin reddi zaten kararlaştırılmıştı (Goloğlu, 2013). O halde bu tür yaklaşımı olanların parti dışına itilmesi ve tıpkı 1930’da gerçekleşen sürecin yeni bir formda şekillendirilmesi planlanmış gözüküyordu. Bu da CHF üyesi ve milletvekili olan takrircilerin partiden ya istifa etmeleri ya da atılmaları sürecinin başlatılması demektir.

Önerge reddedildikten bir gün sonra bildiriyle kamuoyuna duyurulmuştu. Bu da CHP içindeki muhalefetin varlığını somut bir şekilde ortaya çıkarmıştı. Bu gelişme böylece kamuoyuna da mal olmuş oldu. Fakat bundan birkaç gün sonra San Francisco’da imzalanan Birleşmiş Milletler anlaşması ile dünyada yeni bir süreç başlayacak, dünyada genel bir kabul çerçevesinde hak ve hürriyetler konusu

teminat altına alınmış olacaktı (İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, 2021). 26 Haziran'da imzalanan Birleşmiş Milletler Antlaşması, 15 Ağustos 1945'de TBMM'de onaylanarak kabul edilmişti. Bu yeni durum Türkiye'de siyasetin yeniden şekillenmesini sağlayan bir unsur olmuştur.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Dörtlü Takrir, Cumhuriyet dönemi siyasi yaşamı açısından bir dönüm noktası olması ve aynı zamanda hayat bulduğu zamandan önceki tüm siyasi ve demokratik bahislere atıf yapması bakımından önemli bir siyasi belgedir. Takrir, hem siyasetin kendi döneminde geldiği noktayı tarif etmesi hem de geçmişte yaşanan gelişmeleri günün koşulları açısından değerlendirmesi bakımından da dikkate değerdir. Takrir asıl olarak parti içi muhalif bir grup oluşturma veya parti dışında yeni bir muhalif parti kurma konuları etrafında yeni bir yaklaşımı siyasete aktarma anlayışıyla kaleme alınmış bir metin niteliğindedir. Bu metin, özellikle 1930 yılında hayata geçirilen çok partili rejim denemesinde SCF'nin doğmasını, CHF'nin Tek Parti anlayışı çerçevesinde bu muhalif partiye yaklaşımını ve sonuçta SCF'nin feshiyle sonuçlanan sürecini 1945 yılı şartları içinde yeniden değerlendirmiştir. Metin, gerek yapılan yanlış uygulamalardan alınan dersler konusunda görüşlerini aktarması bakımından gerekse yeni bir anlayış ortaya koymanın gerekliliği açısından bir karşılaştırmalı tarih çalışmasına konu olması yönüyle de önemlidir.

Dörtlü Takrir, kendi siyasi anlayışına dayanak yaptığı ve siyasi ömrü kısa da olsa önemli bir etki oluşturduğunu düşündüğü SCF'nin, Türk demokrasi yaşamına öncülük eden, bu cesur adımını kendi siyasi anlayışına çerçeve yapmıştır. Bu noktada dörtlü takrircilerin hayata geçirmek istedikleri yeni siyasi anlayışın temel dayanak noktası da SCF olarak gösterilmiştir. Zira SCF, Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal'in bilgisi ve gözetiminde kurulan bir siyasi parti olsa da asıl itibarıyla hem demokratik bir siyasi hayatın yeni bir emaresi hem de Tek Parti anlayışı içinde muhalif bir yaklaşımın siyasete yer edinmiş hali olması bakımından kendilerine örnek niteliğindedir. Bu örneğin, o dönemde CHF başında bulunan İsmet Paşa'nın yeni dönemde Gazi Mustafa Kemal'in rolüne soyunarak aynı yaklaşımla dörtlü takrircilerin önünü açması bir beklenti olarak öne çıkmıştır. SCF'nin kurulduğu dönemde Başvekil olan İsmet Paşa'nın o dönemde tuttuğu tavır ve SCF'nin feshine giden süreci doğru bulmayan Takrir, İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olduğu 1945'de, tıpkı Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal'in 1930'daki yaklaşımıyla konuyu ele almasını, parti içi muhalif harekete ve bunların taleplerine onay çıkmaması halinde yeni bir muhalif hareketin başlatılmasına engel olmamasını, kurulacak partiye karşı, tıpkı 1930'da SCF'ye uygulanan baskının tekrar edilmemesi konusunda beklentilerini de satır aralarında belirtmişlerdir. Zira 1930'da SCF'nin kurulmasından önce muhalefetin parti içinde oluşturulması fikri ortaya çıkmış fakat bu görüş İsmet Paşa'nın itirazları sonucu kabul edilmemişti. Bir sonraki parti içi muhalif grup olarak 1939'da oluşturulan Müstakil Grup deneyimi gerçekleşmiş olsa da bu grup hem parti içinde oluşmuş olması hem de parti denetiminde bulunması bakımından tam bir parti içi muhalefet olarak tezahür edememiştir.

Dörtlü Takrir, parti içi muhalif anlayışın oluşması, aksi durumda muhalif bir parti kurulması esası üzerinden hareket ederken gerek Müstakil Grup'un başarısız siyasi mevcudiyetinin gerekse SCF'nin sonunun yaşanmak istenmediğini, bu konuda demokratik yaklaşım sergilenmesinin gerektiğini açıklıkla ifade etmiştir. Bu noktada İnönü'den beklenen, ya parti içi muhalefet konusunda tarafsız davranarak bu muhalif yaklaşımın önünü açması ya da SCF gibi bir bağımsız partinin kurulmasına imkân verilmesi ve yaşatılmasının mümkün kılınması olmuştur. Türk siyasi tarihi açısından bakıldığında 1930'da bunun başarılammış olduğu gözükmeyle birlikte, Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal'in liderliği sayesinde bu zor süreçte ilk teşebbüs gerçekleştirmiş, İsmet Paşa da bu teşebbüse ayak uydurmaya mecbur kalmıştır. Fakat o dönemde İsmet Paşa hükümetin başı ve parti yöneticisi olarak bir iç hizbe imkân vermemiş, muhalif oluşumu parti dışında kurulmaya zorlamıştır. Bu gelişmeleri analiz eden *Dörtlü Takrir*, hem bu atıflarla parti içi muhalif grup oluşturma veya ayrı bir parti kurma niyetini belli etmiş hem de bunların önünde geçmişte yaşanan engellemelerin yaşanmaması konusunda beklentisini belirtmiştir. Bu bakımdan bu iki atıf ayrıca önemlidir ve metin içinde bu iki siyasi unsura atıf yapılması demokrasinin önünün açılmasında bu takririn bir uyarı belgesi olmasını da sağlamıştır.

1945’de CHP içinde dörtlü takrirçiler tarafından oluşturulan muhalif siyasi hareketlenme, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün de etkisiyle, artık kontrollü de olsa parti içi muhalif bir grubun tahammül edilebilir olmadığı kanaatiyle, yeniden parti dışına itilmişti. Bu tıpkı 1930’da partiyi hizipsiz ve sorunsuz elde tutma anlayışının yeni bir tezahürüydü. Bu tutum, bir taraftan da, *Dörtlü Takrir* sonrası gelişen olaylar ve takrirçilerin partiden çıkarılmalarıyla oluşan yeni muhalif partinin (DP) kurulmasına imkân verilmesi ve böylece muhalefete imkân sağlandığının gösterilmesi bakımından, batıya açılan pencerede demokrasinin yanında yer alındığı imajını da vermişti.

CHF, 1930’da SCF’nin kurulmasıyla kendi iktidarını sağlamlaştırmış, ilerleyen zamanda, 1925’de yapılına benzer bir siyasi manevrayla SCF devre dışı kalmıştı. 1945’de CHP Meclis Grubu Başkanlığı’na verilen *Dörtlü Takrir*’in reddi ile 1930’da parti içi muhalefetin reddi aynı şekilde İsmet İnönü’nün siyasi yaklaşımı ve iktidar politikasının benzer iki örneği olmuştu. Böylece İsmet İnönü, harici bir partinin kurulması yolu ile kendi güçlü liderliğinin parti içinde sürmesini sağlamış, partisi dışında oluşacak olan muhalif partilerle mücadelesi daha kolay olarak değerlendirilmişti. Bir başka yaklaşım olarak İsmet İnönü’nün dörtlü takrirçilere karşı bu tutumu, onların kuracağı bir partinin, bir şekilde 1930’daki gibi saf dışı bırakılabileceğine inanmasıydı. *Dörtlü Takrir* de bu iki atfi yaparak, 1945 yılına geldiğinde oluşan yeni yaklaşımda, bu iki unsura ilişkin yapılan hataların yapılmaması fikrinden doğmuş bir ana düşüncenin belgeye yansıtılmış hali olarak bir uyarı ve öneri belgesi niteliğinde Türk siyasi tarihinde yerini almıştır.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Çalışma tek yazarlı olup, yazarın katkı oranı %100’dür.

Çıkar Çatışması

Bu çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir husus bulunmamaktadır.

Kaynaklar

Adnan Menderes’in Nutku. (1946, 18 Temmuz). *Vatan*, s. 3.

Akşin, S. (1988). Demokrat Parti’nin Kurulması. *Tarih ve Toplum*, 9(58), 269-271.

Aydemir, Ş. S. (2007). *Menderes’in Dramı 1899-1960*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1.1/3/21. (1930, 5 Şubat). [Dahiliye Vekili Şükrü Kaya’nın CHF Umumi Katibi Saffet Bey’e Teşkilatların Uyarılması Amacıyla Gönderdiği Yazı], Ankara.

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01/1.4.12. (1930, 22 Ağustos). [CHF Umumi Katibi Saffet Bey’in Parti Müfettişlerine Genelgesi], Ankara.

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1.00/724.477.1. (1931, 5 Ocak). [CHF Umumi Katipliği’ne 1930 Yerel Seçimleri Sonuçlarına İlişkin Sunulan Bölgesel Rapor], Ankara.

Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi ve Programı (1931). Ankara: TBMM Matbası. Erişim adresi: <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/655/197505818.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden 10.07.2021 tarihinde erişilmiştir.

Demokratlar Kulübü. (2021). *Dört’lü Takrir*.

<https://demokratlarkulubu.blogspot.com/2013/06/dortlu-takrir-7-haziran-1945-2013-68yl.html> adresinden 10.01.2021 tarihinde erişilmiştir.

Demokrat Parti Belgeleri. (1988). *Tarih ve Toplum*, 9(58), 264-268.

- Demokrat Parti Belgeleri: Dörtlü Takrir. (1988). *Tarih ve Toplum*, 9(58), 264-265.
- Fethi Bey Bu Gün Manisa'ya Gidiyor (1930, 8 Eylül). *Cumhuriyet*, s. 1.
- Fethi Bey İki Tavsiye Arasında Mütereddin Kaldı. (1930, 17 Teşrinisani). *Son Posta*, s. 1.
- Fethi Bey Manisa'da. (1930, 9 Eylül). *Cumhuriyet*, s. 1.
- Fethi Bey Yeni Bir Fırka Yapıyor. (1930, 9 Ağustos). *Cumhuriyet*, s. 1.
- Fethi Bey'in Fırka Teşkilatına Beyannamesi. (1930, 18 Teşrinisani). *Cumhuriyet*, s. 1.
- Fethi Bey'in Nutku. (1930, 8 Eylül). *Cumhuriyet*, s. 1.
- Gazi Hz'nin Nadi Bey'e Cevabı. (1930, 10 Eylül). *Cumhuriyet*, s. 1.
- Goloğlu, M. (2013). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-IV Demokrasiye Geçiş 1946-1950*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Goloğlu, M. (1972). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I Devrimler ve Tepkiler (1924-1930)*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Güneş, G. ve Akdağ, M. (2013). Çok Partili Yaşama Geçiş Sürecinde Adnan Menderes'in Aydın İlindeki Siyasi Faaliyetleri (1946-1950). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 13(27), 185-224. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ctad/issue/25624/270467>
- Günün Meselesi: Muhalef Fırka Nasıl Dağıldı. (1930, 18 Teşrinisani). *Cumhuriyet*, s. 1.
- İktisadi Buhran Hakkında Rapor. (1929, 2 Kanunuevvel). *İkdam: Cumhuriyet İçin Halk İçin*, s. 1.
- İlyas, A. (2021). CHP Yardım Sandığının Kurulması ve Lağvedilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 85-98. doi: 10.31592/aeusbed.694617
- İnan, S. (2006). *Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes*. Ankara: Liberte Yayınları.
- İngiliz Lirası Dün de Bir Hayli Farklı Yükseldi. (1929, 5 Kanunuevvel). *İkdam: Cumhuriyet İçin Halk İçin*, s. 1.
- İngiliz Sterlini Borsada Hiç Görülmemiş Bir Terffü Gösterdi. (1929, 2 Kanunuevvel). *İkdam: Cumhuriyet İçin Halk İçin*, s. 1.
- İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı. (2021). *Birleşmiş Milletler Antlaşması*. https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2212020141836bm_01.pdf adresinden 14.01.2021 tarihinde erişilmiştir.
- İsmet Paşa Hz.nin Beyanatından. (1930, 10 Ağustos). *Cumhuriyet*, s. 1.
- İstikraz Teklifleri. (1930, 5 Mayıs). *Cumhuriyet*, s. 1.
- İzmir'de Kanlı Nümayişler. (1930, 6 Eylül). *Cumhuriyet*, s. 1, 4.
- Kantar, G. (2020). Demokrasi ve Türk Demokratikleşmesi Bağlamında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 123-135. doi:10.31592/aeusbed.664875

- Keskin, Ö. A. (2018). *Tek Parti Döneminde Bir Asker, Devlet Adamı ve Siyasetçi: İbrahim Şükrü Sökmensüer*. Doktora Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Keskin, Ö. A. (2021). 1929 Dünya Ekonomik Buhranına Değınmesi Bakımından Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün TBMM Açış Konuşmaları (1929-1933). A. Ç. Ceylan, F. Özbay, Z. Özomay ve M. B. Kurt (Ed.), *Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Araştırma ve Değerlendirmeler* (Cilt 2) içinde (ss. 549-574). Ankara: Gece Kitaplığı.
- Koçak, C. (2006). *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- M. Meclisi'nin Gece Yarısından Sonraya Kadar Süren İctimanda Çok Hararetli ve Mühim Münakaşalar Yapıldı. (1930, 16 Teşrinisani). *Milliyet*, s. 1.
- Mahmut Bey. (1930, 8 Ağustos). Cihan Buhranından Kurtulmanın Ameli Çareleri. *Milliyet*, s. 1.
- Meclis Açıldı Gazi Söyledi. (1930, 2 Teşrinisani). *Cumhuriyet*, s. 1,4.
- Okyar, O. ve Seyitdanlıoğlu, M. (1999). *Fethi Okyar'ın Anıları: Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Paramızı Korumak İçin Millet Meclisi'nce Kabul Edilen Kanunun Dünden İtibaren Tatbikine Başlandı. (1930, 23Şubat). *Milliyet*, s. 1.
- Paramızın Son Günlerdeki Temevvücü Üzerine Hükümet Kati Tedbirler Aldı. (1929, 6 Kanunuevvel). *Milliyet*, s. 1.
- Parti Grubunda Mühim Bir Toplantı: Celal Bayar İle Üç Arkadaşının Önergeleri. (1945, 13 Haziran). *Cumhuriyet*, s. 1.
- Serbes Fırka Dağıldı. (1930, 17 Teşrinisani). *Cumhuriyet*, s. 1.
- Sükunet İade Edildi. (1930, 7 Eylül). *Cumhuriyet*, s. 1.
- TBMM Albümü 1920-2010, I. C., 1920-1950* (2010). Sema Yıldırım ve Behçet Kemal Zeynel (Ed.), Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları. Erişim adresi: https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/Cilt1.pdf adresinden 10.07.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Tebliğdir. (1930, 9 Eylül). *Cumhuriyet*, s. 1.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi. Dönem 3, Cilt 20, İctima 3, İnikat 80, 17.6.1930.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi. Dönem 3, Cilt 21, İctima 3, İnikat 82, 25.9.1930.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi. Dönem 3, Cilt 21, İctima 3, İnikat 84 (I. Celse), 2.10.1930.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi. Dönem 3, Cilt 22, İctima 4, İnikat 1, 1.11.1930.
- Tuncay, S. (2000). *Parti İçi Demokrasi ve Türkiye*. Ankara: Gündođan Yayınları.
- Uran, H. (2017). *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Vaziyeti Yalnız Memleket Menafî Cephesinden Görecek, Tenkit Edecek, Yalnız Hakikatin
Yürümesini İsteyecek Bir Muhalefet. (1930, 9 Ağustos). *Milliyet*, s. 1.

Yeni Fırka Hakkında Beyanat. (1930, 10 Ağustos). *Cumhuriyet*, s. 1.

Yeni Fırka ve Gazi Hz'nin Fikirleri. (1930, 11 Ağustos). *Cumhuriyet*, s. 1,4.

Yunus Nadi (1930, 9 Eylül). Fethi B'in Nutku. *Cumhuriyet*, ss. 1-2.

Yunus Nadi (1930, 9 Eylül). Açık Mektup: Reisicumhur Gazi M. Kemal Hz.ne. *Cumhuriyet*, s. 1.

Extended Abstract

Introduction

The Quartet Motion is an important document in terms of Turkish political history in the Republican period, as a turning point. This study will deal with the Liberal Republican Party (LRP), which is one of the turning points in Turkish political history and Turkish democracy life, together with the *The Quartet Motion*. It will evaluate the LRP in terms of being a source of *The Quartet Motion*.

The main idea of *The Quartet Motion* was based on the principles of the control of the Assembly, the full use of political rights and freedoms, and the organization of party work according to the principle of exercising political rights and freedoms. These demands, which the quartets pointed out, were also in line with the general understanding of intra-party democracy. The functioning of intra-party democracy, which is a process, depends on its carrying some elements. One of these elements is the elimination of oligarchic tendencies in political parties as well as the pressure on the political party. Another is the fulfillment of legal regulations. The most important condition for the functioning of this system depends on the formation of an opposition understanding, which is to enable different ideas to be put forward. The main idea in *The Quartet Motion* is the demand to comply with all aspects of the democratic rights provided by the constitution, but to ensure the full use of the opportunities provided by the constitution on the basis of political rights and freedoms. *The Quartet Motion* also stated that some political freedoms after 1925 were restricted because they could be a source of initiatives to the detriment of the country. He noted that this limitation was also seen in the Liberal Party experience, which ended in failure. *The Quartet Motion* perceived these as a sign that the Republican administration attaches importance to democratic progress. *The Quartet Motion* wanted to update the gains on the way to be drawn, based on past experiences. In accordance with the conditions of the day, he stated that the mistakes that occurred in the past should be prevented. Thus, it has gained the feature of being an important text that constitutes the main idea on the principle of initiating an uninterrupted democracy move and enabling a new process to be taken in the politics of the Republican Period.

Method

This study, which is handled in terms of the historical interaction and relationship between *The Quartet Motion* and the LRP is handled with an approach that complies with the principles of qualitative research and comparative history methods. This approach and the method underlying it enable us to see the periodic interactions and the similarities and differences in the understanding of priority and later in the main issues of history. Thus, this study will be able to show the effect of the historical process and the accumulation of this process on the text of *The Quartet Motion*. At the same time, it will also enable to see the LRP to which *The Quartet Motion* refers, and the democracy attempts in its establishment and termination processes and the developments accompanying it with a new perspective with anti-democratic approaches.

In the study, a research environment was created on the basis of the *The Quartet Motion* and the LRP. The periodic interaction of these two political elements based on the comparative historical basis was the basis for the study. Both the importance of *The Quartet Motion* political life and the political environment formed by the LRP as a political movement that was realized about fifteen years ago were evaluated. *The Quartet Motion* referring to the LRP and the source of this reference have been handled as a whole by the periodic realities of the LRP and the events and facts affecting it. Accordingly, attention was drawn to the political environment and interactions in which they are involved. In this research, firstly, the sources that are official documents of the study period were used. Archive documents, Grand National Assembly of Turkey examined the Minutes, these documents are still supported by the examination of the sources of press time. The press archives of both major issues have been reviewed. The study was shaped in the framework of different perspectives with the study

of the study and the data obtained were analyzed within the framework of comparison principles. Our study is a research that does not require an ethics committee decision. In addition, the study was prepared by paying attention to research and publication ethics.

Findings

This study, which was evaluated within the framework of the comparative history method and dealt with the terms of the years 1930 and 1945, on *The Quartet Motion* and the LRP, provided important findings in terms of understanding the history of Turkish democracy and the emergence of factors affecting each other. The study presents important data in understanding the LRP, which has an impact on the basic issue of *The Quartet Motion*, and analyzing the historical background experienced while coming to this process.

Conclusion, Discussion and Recommendations

The Quartet Motion is an important political document in terms of being a turning point in terms of the political life of the Republic period and at the same time referring to all political and democratic bets before it came to life. This statement is noteworthy in terms of both describing the point politics has reached in its own period and evaluating the developments experienced in the past in terms of today's conditions. *The Quartet Motion* is essentially a text written with the understanding of transferring a new approach to politics around the issues of forming an opposition group within the party or establishing a new opposition party outside the party. This text especially drew attention to the emergence of the LRP in the multi-party regime trial implemented in 1930, the approach of the Republican People's Party to this opposition party within the framework of the Single Party understanding, and the process that resulted in the dissolution of the LRP. Thus, the main content was to raise concerns about democratization. At the same time, the way out will be explained by comparing historical and current realities. These issues have been re-evaluated within the conditions of 1945. The text is also important in terms of conveying its views on the lessons learned from wrong practices and in terms of being the subject of a comparative history study in terms of the necessity of revealing a new understanding.

The Quartet Motion has been a text that puts forth the importance of the LRP, which he considers as a basis for his own political understanding and has a significant impact, even though his political life is short. *The Quartet Motion* pioneered the life of Turkish democracy made this brave step a framework for its own political understanding. At this point, the main basis of the new political understanding that the Quartets wanted to implement was shown as the LRP. Although the LRP is a political party founded under the knowledge and supervision of the President of the Republic Gazi Mustafa Kemal. It is a new sign of a democratic political life and an example of an opposing approach in politics within the understanding of the Single Party.